

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дфн Георги Теологов Капривев, Философски факултет, СУ „Св. Климент Охридски“
на дисертационен труд за присъждане на научна степен „доктор на науките“

по: област на висше образование 2. Хуманитарни науки
професионално направление 2.4. Религия и теология (медицина, психология и вяра)

Автор: доц. д-р Стоян Илиев Чиликов, Катедра Теология, Философско-исторически факултет,
ПУ „Паисий Хилендарски“

Тема: Празникът „Успение Богородично“ в православната богослужебна традиция
(Богословско съдържание на празника въз основа на химнографските и омилетичните
текстове на църквата)

1. Предмет на рецензиране

Със заповед № РД-21-521 от 29.02.2024 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определен за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема Празникът „Успение Богородично“ в православната богослужебна традиция (Богословско съдържание на празника въз основа на химнографските и омилетичните текстове на църквата) за придобиване на научната степен „доктор на науките“ на ПУ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.4. Религия и теология (медицина, психология и вяра). Автор на дисертационния труд е доц. д-р Стоян Илиев Чиликов, катедра Теология към Философско-историческия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Представеният от доц. д-р Стоян Илиев Чиликов комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.45 (4) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- копие от диплома за образователната и научна степен „доктор“;
- протоколи от катедрени съвети, свързани с откриване на процедурата и с предварителното обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;
- автореферат;

- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за спазване на минималните национални изисквания.

Кандидатът е приложил 2 броя студии и 7 статии, публикувани в български, сръбски и румънски престижни академични издания.

2. Кратки биографични данни

Стоян Чиликов е роден през 1972 г. в Асеновград. През 1996 г. завършва Богословския факултет на СУ. През 2000 г. специализира в Московската духовна академия. Защитава докторска дисертация през 2001 г. След това специализира в Латеранския университет в Рим (2001-2002) и в Солунския държавен университет (2004-2005). От 2002 до 2009 г. е главен асистент във филиала на ПУ „Любен Каравелов“, Кърджали. През 2009 г. е избран за доцент по патрология в катедра Теология, ФИФ, ПУ, която академична длъжност заема и до днес. През 2011 година е възведен в свещенически чин. От април 2012 година е свещеник към храм “Св. Вмчк. Георги Победоносец” в кв. Дървеница, София. Освен на настоящата, той е автор на книгите *Учението за Божията майка в богословието на св. Григорий Палама* (2003), *Спасението на индивида съгласно св. Йоан Златоуст* (2006), *Красотата на света* (2007), *Въведение в богословието на отците* (2007), *Православната религия и живот* (2012). Протоерей доц. д-р Чиликов владее гръцки, руски, италиански и английски езици.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Изследването е безспорно актуално – както в богословски, така и в общо културен план. Колкото и да са обилни и мощни верското почитание към Богородица, религиозният култ към нея, множеството секуларни културни форми, свързани или асоциирани с нея, в научната литература досега нямаше цялостно изследване на проблемния кръг, очертан от личността на Божията майка, богослужебните празници (с несъмнен център Успение Богородично), литургичното ѝ почитание, мястото ѝ в православната вяра и живот. Изследванията на Стоян Чиликов в тази посока започват още през студентските му години, продължават във времето на академичната му кариера и кулминират в предложението за дисертационен текст. В този смисъл, актуалност имат всички нива, разработени в дисертацията: от общото очертаване на проблематиката, през изследването на историята и структурата на празника Успение Богородично, заедно със съответните наративи, с изследванията върху химнографията, иконографията, догматичната база, но и върху апокрифната традиция, до свързаните с него практики в религиозния живот.

4. Познаване на проблема

Протоерей доц. Стоян Чиликов познава отлично обекта и предмета на изследването, както и свързаната с него научна литература. Библиографията към дисертацията, разположена върху двадесет и осем страници, обхваща ръкописи, изворови и изследователски текстове на български, гръцки, руски, сръбски, английски, френски, италиански езици. Това заслужава особено внимание в епохата, в която изследователите, освен на родния си, четат само публикации на английски език, което е пагубно за научния етос. Доц. Чиликов с респект и критична вещина борави както – най-вече – с оригиналните текстове, така и с изследователските, ползвайки ги творчески, за да изгради своя автентична и оригинална изследователска позиция.

5. Методика на изследването

Изследването е проведено въз основа на ред утвърдени научни методи, авторски пригодени към неговата предметна сфера. Основните сред тях са компаративният, херменевтичният, екзегетичният, историко-филологическият, културно-историческият. Методите са както прецизно селектирани, така и точно прилагани при всеки конкретен предмет на анализа. Адекватното им прилагане води до адекватен отговор на задачите пред изследването. Следва да се обърне внимание, че анализите на химнографските текстове, проведено от доц. Чиликов, генерира използването на нов методологичен модел при тълкуването на този жанр.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд на доц. Чиликов е формиран в предговор, увод, три глави, заключение, две приложения и библиография, поместени в общ обем от 361 страници. Глава първа е озаглавена „История, структура и наративи на празника“. В началото стои концептуално описание на почитта към Богородица и мястото ѝ в православното богослужение. След това се проследява установяването и историята на празника Успение на Божията майка, неговото разпространение. Анализира се структурата му в исторически план. В края на тази част се изследват и апокрифните наративи, свързани с празника, и светоотеческите слова и проповеди. Втората част е озаглавена „Теотокологията на празника Успение Богородично въз основа на неговата химнография и светоотечески слова“. Доц. Чиликов с основание я гледа като „най-важната част от дисертационния текст“. Общата рамка тук се очертава чрез определянето на химнографията като богословие и харизматичността на богословието, градено в светоотеческите слова. Последователното изследване на химнографията на празника (с акцент върху славянската традиция и в частност на старобългарските текстове) и догматичната база отваря хоризонт към тълкуването и определянето на възловите „моменти“, каквито са приснодевството на Богородица, ангелското прогласяване на смъртта ѝ, смъртта и плероматичния сбор на

Църквата при нея, погребението ѝ, пренасянето на небето, възкресението и прославата на майката Божия. Частта завършва с изследване на иконографията въз основа на химнографските и светоотеческите текстове относно празника. Третата част е озаглавена „Богослужбни последования и празници във връзка с празника Успение Богородично“, с което както се задава концептуално и съдържателно действителният контекст на празника, така се извежда и цялата пълнота на честването и жизненото присъствие на Богородица в живота на вярващия православен човек. Със затварянето на този кръг доц. Стоян Чиликов успява да реши „свръх-задачата“ на своето изследване, очертана още в увода на текста. Обосновава се развиваната от него теза за успението, пренасянето на тялото на Богородица на небето и възкресението на това тяло преди общото възкресение на мъртвите. Доказва се генезисът на празника още през апостолските времена около прославата на Девата и свързаните с това молитви към първо-застъпницата. Доц. Чиликов извежда аргументи в полза на тезата, че разгръщането на почитанието и култа към Богородица се осъществяват успоредно с формулирането на христологичния догмат. Извежда се историческото установяване на празника, насочен първоначално успението на Девата, а едва след това включил идеята за пренасянето на тялото ѝ и преминаването от смърт към живот, когато започва и „обрастването“ му с химнографски и омилетични текстове, при което основният корпус с химнографски текстове (както се установява посредством паралелния прочит на византийските и старобългарските извори) се завършва през XII-XIII в. Особен акцент се слага върху установяването на факта, че едва след XV в. е налице химнографска тенденция, пренасяща емфазата към възхваляване на Девата като съизкупителка на греха и сравняването ѝ с Иисус Христос като изпреварила възкресението. Нека подчертая отново, че достоверността на материала, чрез който се доказват тезите, е категорично несъмнена, доколкото се основава на оригиналните източници (текстуални, музикални и изобразителни), за което ясно свидетелстват и двете приложения, заключаващи дисертацията.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

На първо място тук трябва да се подчертае, че приносните моменти в дисертационния труд са коректно и ясно формулирани от доц. Чиликов, при което основното, което трябва да се каже е следното: неговият текст е първото цялостно изследване на Успението на Богородица, както е то според православната традиция. Отново първопроходно е изследването на иконографията, свързана с него, с характерния за него акцент върху успението и вземането на небето на Божията майка. Приносно е изследването на двата най-древни ръкописа във византийската и славянската традиция, сравнени при това със съвременния богослужебен текст. Извеждането на основната теза на дисертацията чрез оглеждането ѝ през тоталността на наследеното, тоест

на химнографски, омилетични, но и апокрифни текстове, както и аргументирането на факта, че иконопи́ста следват най-вече не последните. Целият този ред приносни моменти следва да се оцени като еднозначно значим за развитието на богословието – както православно, така и християнското въобще, и на науките за културата, както и да се наричат те в днешния академичен свят. Колкото и да не е очаквано от една историко-богословска дисертация, тази има пряк приложно-приносен, практически характер. Съдържателният анализ на Опелото на пресвета Богородица и напиралните богословски рискове от съвременното му практикуване, доц. Чиликов обосновава една нова редакция на опелото с цел неговата богослужерна употреба, избягваща опасността от – в последна сметка суеверна – мариолатрия. Тази стъпка предлага практически ключ към преосмисляне и на други подобни казуси.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Доц. Стоян Чиликов посочва като публикации, релеватни към дисертационния му труд, девет текста: две студии и седем статии, публикувани между 2014 и 2023 г. Едната от студиите е публикувана в сръбското *Саборност*, където са публикувани и три от статиите, а другата в *Црквене студије*, където е публикувана една от статиите, друга една е публикувана в румънското издание *Martyria*, три в томове на пловдивската серия *Мисъл, слово, текст*, както и една в *Християнство и култура*. Всичките девет са пряко обвързани с теми, развивани в дисертацията. Изключение прави привидно едната от студиите: „Св. Августин Ипонски и неговите богословски възгледи във връзка с развитието на римокатолическата мариология“, публикувана в *Саборност нова серија* през 2014 г. Казвам „привидно“, защото не особено трудно да се забележи, че темата е отново развиваната в дисертацията. Наистина, тук става дума за позиции, застъпвани от навярно най-мощния латински отечески авторитет. От една страна чрез този текст се очертава специфично православно тълкуваната мариология. От друга страна обаче текстът настоява, че учението на св. Августин за св. Богородица е по същество подобно на православно и се различава от римокатолическата мариология, зачената по-късно през средновековието. И тази студия е изцяло по темата на дисертацията, и то по структурообразуващ начин.

В този пункт на рецензията се изисква поглед към натрапените на академичната ни общност количествени критерии, именувани „минимални национални изисквания по член 26 от ЗРАСРБ“. При този поглед се вижда, че доц. д-р Стоян Чиликов точно покрива всички наукометрични показатели и изисквания, надхвърляйки изисквания брой „точки“ с 40. Вижда се, че негови публикации са цитирани в релеватни на темата текстове, при това от неслучайни изследователи. Все в тази рубрика следва да се спомене, че доц. Чиликов е участник в серия от

представителни форуми, а успоредно с това има солидно публично и медийно присъствие, с което допринася за доброто име и на катедрата, и на университета.

9. Лично участие на автора

Личното участие на дисертанта в проведеното изследване е стопроцентово и формулираните приноси и получени резултати са изцяло негова заслуга.

10. Автореферат

Авторефератът на дисертацията е изготвен изрядно, съобразявайки се с всички национални и локални изисквания. Той отразява коректно основните съдържателни моменти в дисертацията, както и останалите ѝ съществени параметри. Основните резултати са също така добре представени в автореферата. Той включва дори списък на текстовете, цитирани в самия автореферат, както и списъка с публикациите на автора, представени като релеватни на темата на дисертацията, което не е задължителен елемент на този жанр.

11. Критични забележки и препоръки

Възможните критични бележки, които бих бил в състояние да формулирам по отношение на съдържанието и изследователската работа на автора, биха били дребнави с оглед на проведените анализи и постигнатите резултати. Към комплекта с материали нямам никакви бележки.

12. Лични впечатления

Лични ми впечатления от протоерей доц. д-р Стоян Чиликов, както благодарение на неговите публикации, така също колегиални чисто човешки са отлични. Мисля, че катедра Теология на ПУ има същински късмет с привличането му като член на катедрата и университетски преподавател.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Основната препоръка е с оглед на практическото приложение на резултатите от дисертационния труд. С оглед на – иначе здравословната – консервативност на църковния порядък, необходими са действени подходи за утвърждаване на изведеното и доказаното в дисертационния труд. Впрочем, с този частен случай доц. Стоян Чиликов поставя изключително сериозния въпрос за зоните в църковния живот, в които са достъпни корекции, както от перспективата на традицията, нарушавана през вековете, така и на съвременното състояние на църквата и човека в нея. Въпрос, който не може да бъде решен *ad hoc*.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката (не съм забелязал следа от плагиатство; следва да добавя още, че не съм в никакъв конфликт на интереси с автора)*. Те *отговарят на всички* изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати *напълно съответстват* на минималните национални изисквания, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че протойерей доц. д-р Стоян Илиев Чиликов притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научно направление Религия и теология, научна специалност Медицина, психология и вяра, като демонстрира качества и умения за провеждане на изследвания с получаване на оригинални и значими научни приноси.

Поради гореизложеното, убедено давам своята *положителна оценка* за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и *предлагам на почитаемото научно жури да присъди научната степен „доктор на науките“* на доц. д-р Стоян Илиев Чиликов, катедра Теология към Философско-историческия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“, в област на висше образование: 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.4. Религия и теология (медицина, психология и вяра).

5 април 2024 г.

Рецензент: .....

(подпис)

проф. дфн Георги Теологов Каприев